

פסח

שאלות מרכזיות:

- איך הופכים זיכרון היסטורי לזיכרון מעצב?
- שילוב של תוכן וצורה: מה ואיך מעבירים?
- איך הופכים את ה"אני" לחלק מהלימוד?

מבנה השיעור:

פתיחה	30 דקות
לימוד קבוצתי	25 דקות
לימוד בחברות	30 דקות
אסיף	30 דקות
סיכום	5 דקות

פתיחה

המפגש היום יוקדש ללימוד על ליל הסדר. ליל הסדר, ערב ט"ו בניסן, הוא מעמד שנועד לקיים את מצוות "והגדת לבנך" (שמות יג, ח). מעמד שמוקדש לסיפור יציאת מצריים, לשימור ומסירה של הזיכרון. במסגרת הלימוד על החג נעסוק בשאלות של עיצוב זיכרון: כיצד נמסר הזיכרון בליל הסדר, כיצד הדרך בה נמסר או מסופר הסיפור הופך את הסיפור למשמעותי עבורי ועוד.

נפתח את המפגש בחוויות האישיות שלכם: האם יש זיכרון מליל הסדר שנחקק בתודעה או מלווה אתכם? ניקח מספר דקות למחשבה, ואז נתחלק לקבוצות קטנות. כל אחד מהאנשים בקבוצה יספר על הזיכרון שלו, ולאחר מכן נסו לחשוב יחד מה הביא לכך שזיכרונות אלו נשארו אתכם.

מטרת הפתיחה היא חיבור אישי של המשתתפים לנושא המפגש, והעלאת נקודות למחשבה לגבי עיצוב זיכרון. המשתתפים יכולים להעלות זיכרונות מתקופות שונות בחייהם. במסגרת הדיון בקבוצות נבחן אלו מרכיבים משותפים לזיכרונות שהועלו, שבשלם זיכרונות אלו הותירו חותם. בקבוצות יכולות לעלות תגובות שונות: חזרה על מנהגים מסוימים מדי שנה, מרכיב ההפתעה וחריגה מהשגרה (למשל דרך השימוש בסמלים) וכיו"ב. בתום הלימוד בקבוצות מומלץ לערוץ סבב מהיר בין המשתתפים בשאלה מה הביא לכך שזיכרונות אלו נחקקו בתודעתם.

לימוד קבוצתי

השאלות מה הופך זיכרון לרלוונטי ומשמעותי, וכיצד הדרך בה נמסר הזיכרון משפיעה על כך, הן שאלות מרכזיות במסורת היהודית ובליל הסדר. ניתן למצוא התייחסות לשאלות אלו בהגדה של פסח, ובפירושים השונים להגדה. אחד הפרשנים שדן בשאלות אלו הוא רבי מכלוף יאנה בפירושו להגדה של פסח,

"והגדתם לאבי". רבי מכלוף יאנה נולד בלוב בשנת 1902. בהיותו ילד נשלח לג'רבה, עיר רבנים ותלמידי חכמים. הרב היה פעיל מאד בחיים היהודיים, דאג לקהילה היהודית, גייס תרומות וכספים לפרנסת משפחות עניות ולתלמידים. הוא הכין את היהודים לעלייה לא"י, טיפל בעלייה מטוניס ומלוב באופן אישי. בשנת 1958 עלה לארץ ישראל והפך להיות רב היישוב פורת. רבי יאנה מתייחס לשאלות אלו דרך סיפור. נקרא יחד את הסיפור, ונפתח להתייחסויות (מבקשים מאחד המשתתפים לקרוא).

בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו

יש לדקדק למה הפיסקא זאת דבר בלשון יחיד, ובפיסקא שאחרי זה אמר "לפיכך אנו חייבים וכו'" בלשון רבים. ואפשר לומר על פי מעשה ביהודי אחד שהיה מגדולי הממשלה והמלך אהבו הרבה, וזה גרם לו שנהא וקנאה משרי המלך והיו מלשינים עליו עד שיום אחד המלך התרגז עליו וגזר עליו בית הסוהר עם עינויים לחם צר ומים לחץ. אחרי כמה שנים המלך מת והמלך שקם תחתיו נתן לו חנינה ויצא לחופשי. בצאת היהודי לחופשי עשה סעודה גדולה לקרוביו ובני משפחתו וככה המשיך מדי שנה בשנה. אך לעת זקנה ביקש משני בניו לקבל עליהם לעשות את הסעודה בכל שנה בתאריך הנקוב וכל אחד יעשה בביתו עם אשתו וילדיו מסיבה ושמחה לזכר הצלת אביהם. שנה אחת אביהם התלבש בבגדי עניים והלך לשני בניו לראות אם מקיימים את צוואתו. כשנכנס אצל בנו הראשון ראה אותם אוכלים ושותים ושמחים אבל לא בהתלהבות כל כך. שוב הלך לבנו השני וראה בני משפחתו מסובין בנחת לידי השולחן אבל ראה אחד מהילדים לקח כוס יין ושתה ואמר זה זכר לסבי שלא היו נותנים לו בבית הסוהר רק חצי כוס מים לשתות, קם השני ולקח אחד לחם והתחיל לאכול ואמר זה זכר לסבי שלא היו נותנים לו לאכול לחם רק פרוסה אחת יבשה, ואחריו קמו כל הבנים והבנות וכל אחד אומר דבר ואמר זה לזכר דבר פלוני, ומיד קמו יחדיו בשמחה ובריקודים ובהתלהבות גדולה והיו שרים בפיוטים ושירים וקולם היה הולך ומתחזק עד שהיה בוקע רקיעים. האב הבין ההפרש שיש בין שני אחים, כי הבן הראשון ומשפחתו אמנם היו אוכלים ושותים אבל לא היו מזכירים הניסים והנפלאות שנעשו לסביהם ולכך לא הייתה סיבה לחמם אותם ולהלהיבם, אבל הבן השני, כל אחד מבניו היה מזכיר דבר מהניסים וזה גרם להם להתאחד ולהתלהב יחד ולשמוח ולרקוד מרוב שמחה על כן. לכן המגיד בתחילה אמר, בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו וכו', שכל אחד יזכור מעניין הניסים שהיו לאבותינו במצרים ועל ידי זה כולם יתאחדו ויתלהבו לשמוח ולשיר.

(הרב מכלוף יאנה, ספר והגדתם לאבי, הגדה של פסח, פסקה מ"ו)

רבי מכלוף יאנה, 1902-1998 - האדמו"ר מכלוף יאנה נולד בשנת 1902 בלוב. בהיותו ילד נשלח לג'רבה, עיר רבנים ותלמידי חכמים. הרב היה פעיל מאד בחיים היהודיים, דאג לקהילה היהודית, גייס תרומות וכספים לפרנסת משפחות עניות ולתלמידים. הוא הכין את היהודים לעלייה לא"י, טיפל בעלייה מטוניס ומלוב באופן אישי. ב-1957 השלטונות עקבו אחר פעילותו והוא נאלץ לעבור לצרפת. בשנת 1958 עלה לארץ ישראל והפך להיות רב היישוב פורת. הרב מכלוף כתב שלושה ספרים "שמעו בנים", על התלמוד וחלקי שולחן ערוך. "בשמים ראש", פירוש על התורה ומערכות המנהגים לכל עדה ועדה, ו"ספר והגדתם לאבי", פירוש על ההגדה של פסח.

(מתוך האתר: <http://www.netanya-moreshet.org.il>)

- מה "הצית" את ההתלהבות במשפחת הבן השני?
- מה הופך את הזיכרון למוחשי ולמשמעותי לפי הסיפור?
- ההקבלה לליל הסדר: מה דומה? מה שונה?

רבי יאנה מספר על אב יהודי שביקש מבניו לערוך סעודה לציין שחרורו לחופשי. כאשר בודק האב כיצד בניו חוגגים את זיכרון שחרורו, הוא נוכח לדעת כי המשפחה של בן אחד חוגגת אמנם את שחרורו בסעודה חגיגית ובשמחה, אך עם זאת "לא בהתלהבות כל כך". לעומת זאת, כשהולך האב לסעודה של בנו השני הוא מגלה כי לצד השמחה והחגיגות, מתעוררת התלהבות אצל בני הבית. הסיבה להתעוררות ההתלהבות שמציג הסיפור היא שבני המשפחה מספרים את סיפור מאסרו ושחרורו, ומתחברים רגשית לחוויה של האב דרך ייחוס משמעות סמלית דרך מה שמונח על השולחן (לחם, יין וכו'). העלאת הסיפור דרך ייחוס המשמעות והשימוש בסמלים מעוררים בקרב בני הבית מעורבות רגשית.

רבי יאנה מקביל בין סיפור יציאת מצריים ובין הסיפור על האב. החובה על אדם בכל דור ודור להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצריים נועדה לערב את המשתתפים באופן פעיל בסיפור, ובכך להפוך את הזיכרון לחי ומוחשי. השימוש בסמלים, במחוות (תנועות גוף וכיו"ב) וייחוס משמעות אליהם, מאפשרים לזכור את הסיפור בחושים ולא רק באופן שכלתני.

רבי יאנה מקביל בין הסיפור לבין סיפור יציאת מצריים בליל הסדר. בליל הסדר, סיפור יציאת מצריים מסופר דרך שימוש במחוות סמליות: מצה שמזכירה את לחם העוני במצריים, מרור וכו'. במשפחות ו/או בעדות מסוימות נהוגות מחוות סמליות נוספות (למשל הנפה של קערת הסדר מעל לראשי המשתתפים, על מנת לחוש את עול השעבוד וכו'). מומלץ לחזור לחוויות של המשתתפים ולשאול האם השימוש בסמלים אכן הופך את הזיכרון לחי ומוחשי יותר עבורם. בהקשר זה ניתן לעמוד על ההבדלים בין הזיכרון בסיפור לזיכרון של יציאת מצריים. בסיפור שקראנו, היכולת של בני הבית להזדהות ולחוש תחושות שמחה בשל שחרורו של האב/הסב מבוססת על קשר אישי, מה שהופך את ההזדהות לאינטואיטיבית יותר. לעומת זאת, יציאת מצריים רחוקה מהמשתתפים במקום, בזמן ובנסיבות היסטוריות. הפער יכול להקשות על יכולת ההזדהות. הבדל שני שיכול לעלות הוא שבעוד שבסעודה הזיכרונות עלו באופן ספונטאני, כל משתתף התחבר מנקודת-מבט אישית שלו ובמילותיו שלו, בסדר פסח העלאת הזיכרון והסיפור נעשית באופן מתוכנן, ומתווכת על ידי טקסט מוכן מראש, ההגדה של פסח. ההגדה והשפה בה היא כתובה עשויה לעורר תחושות של ריחוק וזרות. כך למשל מתאר דרור משעני במוסף "בלילה הזה" (מוסף מיוחד של עיתון "הארץ" לפסח) את הזיכרונות שלו מליל הסדר:

"ליל הסדר למעשה, הוא טקס של קריאת ספר; וזהו טקס מרתק וזר, מפני שעבור החילונים שבינינו הקריאה היא טקס אינטימי, חרישי, שבין האדם לבין עצמו, וטקס הקריאה שאנחנו שותפים לו בליל הסדר הוא טקס של קריאה פומבית, של קריאה בקול רם, ולעתים גם טקס של קריאה קולקטיבית, כלומר של קריאה המתחלקת בין היושבים לשולחן. אבל בעיקר הוא מרתק מפני שעבור רובנו זהו טקס של קריאה בטקסט מוכר לכאורה ובכל זאת זר, בספר שמועלה אלינו בכל שנה מן "המרתף" של הלשון העברית ושל הספרות העברית, ספר שלמרות הקריאה החוזרת בו נותר בדרך כלל סתום, אפילו מאיים (אני נזכר בחרדת-ילדות: שלא אטעה בהגיית המלים המשונות שביקשו ממני לקרוא בקול רם)."

הפער בזמן, במקום וכו' מציב אתגרים ייחודיים במסירת זיכרון יציאת מצריים, וביכולת ההזדהות עמו. מומלץ לבחון בקבוצה האם וכיצד גישרו בביתם (או במסגרות אחרות) על הפער. בקבוצה עשויות לעלות התייחסויות שונות. כך למשל, יכולת הזדהות והמוחשיות של הזיכרון יכולה להתבסס על קשר אישי להורים, והמשמעות שהם ייחסו לסיפור ולמעמד ליל הסדר. הפער "מתווך" על ידי דרך שבה חווים ההורים (או הסבים) את סיפור יציאת מצריים. התייחסות אחרת שיכולה לעלות היא התחברות לסיפור דרך לימוד והקבלה בין מה שאירע בעבר לתופעות בנות זמננו. כך למשל, גם אם שעבוד מצריים חל בנסיבות היסטוריות שונות מימינו, ניתן להקביל בינו לתופעות של שעבוד ושליטת החירות בזמננו.

לימוד בחברותות: כאילו הוא יצא ממצריים

הלימוד הקבוצתי העלה שאלות על עיצוב זיכרון: כיצד הופכים זיכרון של אירוע היסטורי, שרחוק במקום ובזמן, לזיכרון חי ומוחשי ולזיכרון שהוא חלק ממני, זיכרון שמזדהים עמו והוא בעל משמעות ורלוונטיות לחיינו. שאלות אלו יעמדו גם בבסיס הלימוד בחברותות.

בחלק זה של המפגש, נלמד בחברותות קטעים מתוך ההגדה של פסח. המונח "הגדה" מתייחס בפועל להגדות. במהלך השנים הוצאו לאור מהדורות שונות של ההגדה (כאלפיים), כאשר חלק גדול מעורכי המהדורות הוסיפו פרשנויות, הן על סיפור יציאת מצריים ו"מה שהיה", אך גם ובעיקר על האופן שבו הסיפור והטקסט בהגדה מתחבר לתקופתם ולהתנסויות שלהם.

פרופ' אביגדור שנאן מתאר את תהליך ההתפתחות הדינאמי של ההגדה:

המבקש להבין את תולדות ההגדה כדאי שיאמץ לעצמו את דימוי העץ, שישנם לו שורשים הסמויים מן העין, גזע ההולך ומתעבה עם הדורות, וענפים וענפים ואף זלזלים אשר חלקם התייבשו ונשרו עם הזמן, חלקם החליפו כוח והתחדשו וחלקם פנו לכיוונים שונים ואף מנוגדים. שורשי ההגדה הם בתקופת הבית השני (מאז ימי החשמונאים, כך נראה לומר) ובתקופת חז"ל, עד להעלאת ההגדה הראשונה בתקופת הגאונים על הכתב (ככל הנראה במאה השמינית לספירה). הגזע שהלך והתרחב הוא קורות ההגדה מאז נכתבה לראשונה ועד שזכתה לראות את אור הדפוס (בסוף המאה ה-15). הענפים והזלזלים, על פי אותו דימוי, הם התפתחויותיה של ההגדה מאותם ימים ועד היום. מדובר אפוא בשלוש דרכי-העברה של ההגדה: תחילה בעל-פה, לאחר מכן גם בכתב-יד ולבסוף בדפוס ובשלוחותיו

(אביגדור שנאן, "בלילה הזה", מוסף מיוחד של עיתון "הארץ" לפסח, 9.4.2006)

ד"ר אביגדור שנאן, מרצה בכיר לספרות המדרש והאגדה בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים, כיהן כמרצה גם באוניברסיטת ייל, בסמינר היהודי התיאולוגי ובאוניברסיטת ישיבה. תחום פעילותו המחקרית העיקרי מקיף את דרכי השתקפותו של ספר הספרים ביצירתם של חז"ל ובני דורותיהם, תוך שימת דגש על שאלות ספרותיות מגוונות.

למעשה, מציג שנאן, נוצר סביב ההגדה תהליך דינאמי של עדכון ופרשנות, רב-שיח תוסס ומגוון שאליו נתוודע דרך הלימוד בחברותות. כל חברותא תלמד קטע אחר מההגדה, כאשר לכל קטע נלוות פרשנויות מהגדות שונות. במסגרת הלימוד נסו לבחון כיצד כל פרשנות יוצרת דיאלוג עם ההגדה, כיצד נטווה החוט המקשר בין עולם התוכן של הפרשן או הפרשנית ובין הטקסט?

דף לימוד בחברותות (1): כאילו הוא יצא ממצריים

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי וייל, כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין.

(תרגום: זה לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים, כל רעב ישב ויאכל, כל נצרך יבוא ויפסח. השנה כאן, לשנה הבאה בארץ ישראל. השנה עבדים, לשנה הבאה בני חורין).

מסיר הקערה מעל השלחן, מוזגין כוס שני וכאן הבן או אָחַד מן המסבים שואל:

מה נשפנתה הלילה הזו מכל הלילות?

שֶׁבֶּקֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמֶצֶה, הַלֵּילָה הַזֶּה - כּוֹלוּ מֶצֶה!

שֶׁבֶּקֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת, - הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר!

שֶׁבֶּקֶל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מִטְבִּילִין אֶפִּילוּ פֶּעַם אַחַת, - הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים!

שֶׁבֶּקֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵינָו וּבֵין מְסֻבֵּין, - הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלָנוּ מְסֻבֵּין!

מניח את הקערה על השלחן. המצות תהיינה מגולות בשעת אמירת ההגדה.

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו זקנים, כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספור ביציאת מצרים. וכל המרבה לספור ביציאת מצרים הרי זה משבח.

ויקרא משה, אל-כל-ישראל, ויאמר אלהם שמע ישראל את-החקים ואת-המשפטים, אשר אנכי דבר באזניכם היום; ולמדתם אתם, ושמרתם לעשתם... י-ישאלך בנך מחר, לאמר: מה העדת, והחקים והמשפטים, אשר צוה ה' אלהינו, אתכם. ואמרת לבנך, עבדים היינו לפרעה במצרים; ויציאנו ה' ממצרים, ביד חזקה. ויתן ה' אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים, בפרעה ובכל-ביתו לעינינו. ואותנו, הוציא משם למען, הביא אתנו, לתת לנו את-הארץ, אשר נשבע לאבותינו. ויצונו ה', לעשות את-כל-החקים האלה, ליראה, את ה' אלהינו--לטוב לנו כל-הימים, לחייתנו כהיום הזה. וצדקה, תהיה-לנו: כי-נשמר לעשות את כל המצוה הזאת, לפני ה' אלהינו כאשר צונו

(דברים ה, א-ו, כ-כג)

"גלתה יהודה מעוני" (איכה א', ג) על שאכלו חמץ בפסח, דכתיב: "לחם עוני". דבר אחר על שגזלו מתנות עניים. וזה שאמר: הא לחמא עניא, זהו לחם עוני, מצות שמורות כהלכתם וכמשפטם, אשר בזה נתקן העוון הראשון שסיבב הגלות המר. כל דקפין יתי ייכול (כל מי שרעב יבוא ויאכל), לתקן בזה העוון השני, בנותנו מלחמו לדל, לעני ולרעב, ומעתה והואיל ונתקנו העוונות שגרמו לגלות, לפיכך אנו מלאי תקווה כי השתא הקא (השנה כאן), אבל לשנה הבאה בארץ ישראל בני חורין

(חזון עובדיה לרב עובדיה יוסף בשם שמחת הרגל למרן חיים יוסף דוד אזולאי)

הרב **עובדיה יוסף** (נולד ב-י"א בתשרי ה'תרפ"א, ב-23 בספטמבר 1920) הוא הראשון לציון והרב הראשי הספרדי בשנים 1973 - 1983, מנהיגה הרוחני של מפלגת ש"ס ומגדולי פוסקי ההלכה בדורות האחרונים. כיום הוא נחשב בעיני רבים לבכיר הרבנים בעולם היהודי, המוסמך להביע דעת תורה, והוא זוכה לתארים "פוסק הדור", "גדול הדור", "מאור ישראל" ו"מרן". בין ספריו: שו"ת יביע אומר, שו"ת יחווה דעת, הליכות עולם ועוד.

הרב חיים יוסף דוד אזולאי - רבי **חיים יוסף דוד בן יצחק זכריה אזולאי** (התקס"ו י"א באדר א' 1724 - 21 במרץ 1807), שנודע גם בשם **החיד"א**, היה מגדולי הפוסקים, מקובל, שד"ר, וכן מראשוני ההיסטוריונים של הכתיבה היהודית. החיד"א

כתב למעלה מ-100 ספרים ורבים מהם שרדו ונלמדים עד היום. תחום הנושאים שעסק בו היה נרחב במיוחד, מהלכה ("ברכי יוסף") ומדרש, קבלה ועד לעבודתו ההיסטורית העיקרית, "שם הגדולים" - על שם הפסוק מספר דברי הימים. הוא היה גאה במוצאו הספרדי וכל כתביו הוא חתם בחתימה "סט" - ספרדי טהור. הוא כבן ארץ-ישראל הדגיש הרבה בכתביו את החשיבות ללכת אחרי פסקי מרן השלחן ערוך ואמר שאל לחכם לפסוק לחומרא בפני הקהל אלא בארבע אמותיו בלבד. בין ספריו: אהבת דוד, מחזיק ברכה, שו"ת טוב עין ועוד.

ברוח ימינו אנו, מאבקו של משה המתואר בספר שמות הוא משל לפעולותיו של מנהיג

עובדים המנסה להוציאם מעבדות לחירות. בפסח תשס"ז חייב כל אדם לשאול את עצמו

האם קיימת עבדות מודרנית בישראל, וחשוב מזה: מה הוא עושה כדי להיאבק בה ?

בערב פסח, חג החירות של העם היהודי, ראוי לחזור לסיפורו של משה רבנו שגאל את בני ישראל מידי פרעה. אלפיים שנה עברו מאז, והיום עלינו לשאול את עצמנו האם יחסי העבודה בישראל של ימינו גם הם מעין עבדות מודרנית?

פרק ה' בספר שמות מתאר את תחילת המאבק של העם היהודי ליציאה מחירות לעבדות, שהוא גם ראשית המאבק של מנהיג העבדים משה. "וְאַחַר, בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל-פְּרָעֹה: כֹּה-אָמַר ה', אֶל-לֵהִי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת-עַמִּי, וַיֵּחָגוּ לִי בַמִּדְבָּר". ברוח ימינו אנו, הפסוק יכול להיות משל לפעולה הראשונה של מנהיג עובדים הרוצה להוציא אותם מעבדות לחירות...הפרק הזה מגולל את תחילתו של מאבק חברתי קשה, את קורותיו של מנהיג היוצא להילחם על זכויותיו של עם החי בתנאי עבדות, ואת ניסיונותיו של פרעה לשבור את רוח המאבק, להכפיש את המנהיג ולהמריד את אנשיו כנגדו. הכל למען מטרה אחת: להנציח את עבדותם של היהודים ולמנוע מהם לחיות כעם חופשי, לעבוד בכבוד, להתארגן כגוף יציג של עובדים ולפגוע בזכותם לחיות על אדמת מולדתם.

בשנים האחרונות אנו עדים לניסיון מתמשך להרוס את מוסד יחסי עובד-מעסיק, למנוע מעובדים להתאגד ולממש את זכויותיהם, לעצור כל ניסיון שלהם לחזק את מעמדם. בפסח תשס"ז חייב כל אדם לשאול את עצמו האם קיימת עבדות מודרנית במדינת ישראל, וחשוב מזה: מה הוא עושה כדי להיאבק בה.

(ג'קי אדרי, דר פסח אלטרנטיבי, פורסם ב: ynet, 12.04.06)

ג'קי (יצחק) אדרי – פעיל חברתי ומנהיג פועלים. נולד בשנת 1959 בישראל, וגדל בעיר דימונה. אדרי התפרסם בעקבות הסרט זהב לבן עבודה שחורה של מערכת תוכנית עובדה, בו נחשף מצב עובדי הקבלן במפעלי ים המלח, בעקבות החשיפה פוטר מעבודתו התחבר לארגונים חברתיים שונים ויצא למאבק "עוטף ישראל" למען זכויות עובדי קבלן, מאבק בחברות כוח-האדם ומניעת העסקה פוגענית ברחבי הארץ.

- כיצד יוצרת כל פרשנות זיקה בין עולם התוכן שלה להגדה?

דף לימוד בתברותות (2): כאילו הוא יצא ממצריים

ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אַחַד חָכָם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשׂאֹל.

חכם מה הוא אומר? מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה " אלהינו אתכם? ואף אתה אומר לו כהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

רשע מה הוא אומר? מה העבודה הזאת לכם? לָכֶם - וְלֹא לִי. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלָל כִּפּוּר בְּעֵקֶר. וְאִם אֵתָּה הַקְּהֵלָה אֶת שְׂנִיּוֹ וְאָמַר לוֹ: בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי - וְלֹא לִי. אִילוּ הָיָה שָׁם, לֹא הָיָה נִגְאָל.

תם מה הוא אומר? מה זאת? וְאִמְרַת אֱלֹהִים: בְּחֻזְק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עַבְדִּים.

וְשָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשׂאֹל - אֵת פְּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם.

כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים (דברים ו,כ).

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם (שמות יב,כו)

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת (שמות יג,יד)

והגדת לבנך: בעבור עשה ה' לי בצאתי ממצריים (שמות יג,ח)

אמנם אחרי אומרו "הישמר לך פן תשכח" וכו', "אשר הוצאתיך" וכו'. ראה, והנה היה מקום יאמרו ישראל, גם שאני לא אשכח מה שראיתי בעיני, אך בני מה אעשה לו. כי לא ראה, ולא ישיב על לב יציאת מצריים, וישכח ממנו.

לזה אמר, עשה זאת איפה ושים בלבו הדבר. והוא במה ש"כי ישאלך בנך לאמור", שהוא שישאל כדי לאמור לו אתה את התשובה. ושאלתו היא: "מה העדות וכו'", ואז אמרת דברים שישתקעו בלבו באופן לא ישכח כאשר יתבאר בס"ד.

(תורת משה לאלשיך הקדוש, מתוך הגדה של פסח חכמי ספרד, עמ' צ)

רבי משה אלשייך - דרשן ופרשן על ספרי המקרא ופוסק הלכה. נולד בשנת רס"ז - 1507/1508 באדריאנופול ונפטר בצפת בי"ג בניסן בשנת ש"ס - 1600 (לפי זאב וילנאי נפטר רבי משה בשנת שנ"ג - 1593). תלמידו של ר' יוסף קארו ורבו של רבי חיים ויטאל בתלמוד ובהלכה. משה אלשייך יסד את **קופת רבי מאיר בעל הנס** קופת צדקה שהוקדשה לבנין ארץ ישראל ותמיכת יושביה וחכמיה (הקריאה לקופה זו מופיעה בראש ספרו "תורת משה"). רבי משה אלשייך זכה להערצה רבה בימי חייו ולאחר מכן ויש המוסיפים, עד היום, לשמו את הכינוי 'הקדוש'. בין ספריו: "תורת משה", "רב פנינים", "עיני משה" ועוד.

הגדת לבנך וגו'

פסוק זה של "הגדת לבנך" הוא מצוות עשה כמו שאר רמ"ח מצוות עשה של התורה...ולפי דעת הילד, נוהג עמו אביו...זוהו שורש גדול לחיזוק היהדות, שאם הוא יחידי שנמצא בדרך, הוא צריך להוציא את הדברים האלו מפיו ובייחוד את יציאת מצריים, כי אע"פ שהדברים עתיקים שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותם, הוא צריך להוציא את הדברים מפיו, שאם מוציאים הדברים מן הכוח אל הפועל מתעורר הלב, ואינו דומה מי שחושב הדברים בלבו לזה שמוציא אותם מפיו.

(פירוש ילקוט מעם לועז, בתוך הגדה של פסח, חכמי ספרד, קו-קז)

ילקוט מעם לועז הוא חיבור מדרשי-הלכתי על התורה, שנתחבר בלדינו על ידי הרבנים יעקב כולי, יצחק מאגריסו ויצחק ארגואטי, ותורגם ללשון הקדש והושלם על שאר התנ"ך על ידי הרב שמואל קרויזר. הספר כתוב בסגנון עממי, ומשלב שני מרכיבים: פראפראזה מדרשית על המקרא המבוססת על מדרשי חז"ל, ספר הזוהר ועוד; והלכות הקשורות למצוות שנזכרו בפרשה והמסתעפות מהן.

שהושתקו מלשאול

שאינו יודע לשאול אינו רק הילד הקטן והביישן מטבעו שנמנע מלפצות את פיו. עבור אנשים רבים בחברות רבות, אלה "שאינם יודעים לשאול" הם אלה שהושתקו על ידי החברה. אף אחד מעולם לא שאל לדעתם בנושאים רבים והם התרגלו שלא לחשוב על נושאים אלו. הם התרגלו שממילא נושאים אלו אינם שייכים להם, ולבטח אין להם מה לשאול או להוסיף עליהם.

התרבות השלטת לאורך הדורות השתיקה את הקול הנשי והפכה אותו ללא-רלוונטי. אפילו לאחר שהתפתחה הדמוקרטיה, עבר זמן רב עד שנשים היו רשאיות להטיל את קולותיהן לקלפי בבחירות במדינות רבות, להשמיע את קולותיהן ולשאול את שאלותיהן בחברה הכללית. החברה היהודית גם היא השתיקה את קולותיהן של הנשים, וחינכה אותן לא לשאול. היא הדירה אותן במיוחד מהעיסוק היהודי המרכזי – תלמוד תורה. יחד עם זאת, תמיד היו נשים שהתעלו מעל לנורמות החברתיות וידעו לשאול ואף לענות – כך אמא שלום, אשתו של רבי אליעזר וברוריה, אשתו של רבי מאיר, שתינה מתקופת המשנה. הלילה הזה עלינו לראות מי הם אלה, מבין היושבים סביב שולחן הסדר, שהושתקו מלשאול, ולעזור להם להיפתח, לשאול ולספר.

(טובה הרטמן, ההגדה הישראלית, עמ' 51)

טובה הרטמן – ד"ר טובה הרטמן היא מרצה בחוג לחינוך באוניברסיטה העברית, המתמחה במגדר. בין מאמריה: בין מסורת למהפכה: מפגש של קולות נשים עם מקורות הסמכות היהודיים

 הלימוד בחברותות פורש פרשנויות להגדה מתקופות שונות, לצד המקורות התנאים והמקראיים של ההגדה.

דף לימוד (1):

קטע הלימוד הראשון (שפותח את המגיד) פותח במזמור "הא לחמא עניא" ומסתיים ב"עבדים היינו". המזמור "הא לחמא עניא" מצביע על לחם העוני, המצה, כלחם שאותו אכלו אבותינו במצרים. המזמור ממשיך בהזמנה לכל עני לבוא ולהתארח על שולחן הסדר, ונחתם ב"לשנה הבאה בירושלים", הבעת תקווה לגאולה עתידית.

ההגדה "חזון עובדיה" מביאה פרשנות מתוך ספרו של רבי חיים יוסף אזולאי, "שמחת הרגל" (ספר פרשנות על מגילת רות ועל חג סוכות) שבו הוא קושר קשר סיבתי בין ההזמנה לעני להתארח ובין הקריאה לגאולה. בני ישראל גלו כיוון שחטאו בגזילת מתנות עניים. מתן הלחם לעני ולדל הוא תיקון העוון, מה שנוטע את התקווה שתבוא הגאולה. דבריו של רבי חיים יוסף אזולאי הם אמנם ניתוח של מאורעות העבר, אך הוא מביע דרכם מסר לקהילה: מחד, הצבעה על חשיבות הדאגה לעני והמחויבות כלפיו, ומאידך, נטיעת תקווה שהגאולה קרבה.

פרשנות שנייה שמובאת היא על "עבדים היינו". "עבדים היינו" מבוסס על נאום הפרידה של משה מבני ישראל, שבו הוא מצווה אותם לספר לבניהם על יציאת מצרים. פרשנותו של גיקי אדרי, פעיל חברתי למען זכויות עובדים, קושרת בין שעבוד מצריים ושלילת זכויות עובדים בחברה בישראל כיום. אדרי מתאר את המאבק של משה בפרעה בין היתר כמאבק של מנהיג עובדים כנגד עבדות והשפלה. אדרי מעמיד את השאלה האם גם כיום קיימת עבדות מודרנית, ויוצר זיקה בין תופעות חברתיות בנות-זמננו, כגון העסקה פוגענית ופגיעה בזכויות עובדים, ובין המאבק של משה על חירות לעם שחי בתנאי עבדות. מאמרו של אדרי נפתח ונחתם בקריאה לפעול למען זכויות עובדים, ולשאוב השראה ממאבקו של משה למען חירות וצדק.

דף לימוד (2):

קטע הלימוד על ארבעת הבנים לקוח ממדרש במכילתא. המדרש מספר על ארבעה בנים עליהם דיברה התורה: חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול. המקורות בתורה מהם מצטט המדרש אינו מתאר את הבנים כ"חכם", "רשע" וכדומה, אלא מתאר דיאלוג בין אב לבנים. בשלב מאוחר יותר נערכו הפסוקים כתשובות לבנים שונים. המדרש מתאר דיאלוגים שונים בין אב לבן, כאשר תשובות האב משתנות בהתאם לשאלות הבן. כך למשל שאלת הרשע "מה העבודה הזאת לכם", מתפרשת כהוצאה מן הכלל, "לכם ולא לוי".

הפרשנות של רבי משה אלשייך מהגדת חכמי ספרד, מדגישה את החובה של האב להעביר את המסורת ודברים "שישתקעו בלבו באופן שלא ישכח". הדיון על המקום שממלאים ההורים בהעברת המסורת ובשימור הזיכרון היהודי קושר בין עולם הפרשן (ולמעשה גם בין עולמנו שלנו) לכתוב בהגדה. העברה של הדברים באופן חי ומשמעותי חוקקת את הזיכרון בלב הבן, ובכך מבטיחה את שימור הזיכרון היהודי.

ילקוט "מעם לועז" מתייחס לפעולת הדיבור "והגדת". הפרשנות מצביעה על כך שעצם האמירה ופעולת הדיבור היא בעלת תפקיד חשוב השימור הזיכרון ובחינויות שלו. אמירת הדברים מעוררת את הלב, ועל כן חשובה פעולת הדיבור גם למי שמכיר את סיפור יציאת מצרים. הפרשנות של ילקוט "מעם לועז" מצביעה על כוחה של האמירה, בהקשר של חג הפסח אך גם בהקשרים אחרים.

טובה הרטמן מתמקדת בפרשנות באחד הבנים, זה שאינו יודע לשאול. העדר היכולת לשאול אינה פרי בחירה או תכונה מולדת של הפרט, אלא תוצאה של הדרה חברתית שהפכה קולות אלו ללא רלוונטיים. הרטמן מדגישה בהקשר זה את ציבור הנשים, שבמהלך השנים הודרו והורגלו שלא לשאול. הצו "פתח לוי" אינו חל רק על אבות לבנים, אלא הוא צו חברתי שמחייב לבחון מי הושתק ובעיקר מי הושתקה מלשואל, ולעודד אותו/ה לדבר ולפתח קול עצמאי.

הרטמן יוצאת מהמדרש לפרשנות פמיניסטית. זאת, על אף העובדה שגם בטקסט אותו היא דורשת, הנשים מודרות (כאימהות וכבנות). אך הדרשנות הפמיניסטית של ההגדה מחברת בין עולם התוכן הפמיניסטי של הכותבת ובין ההגדה.

אסיף

- סבב: פרשנות שהתחברתי אליה או סיפור/ פרשנות שאני הייתי רוצה להוסיף להגדה

סיכום

המפגש היום הוקדש ללימוד על ליל הסדר ועל ההגדה של פסח. את הלימוד הנחו שאלות עיצוב זיכרון: כיצד נמסר הזיכרון בליל הסדר, כיצד הדרך בה נמסר או מסופר הסיפור הופך את הסיפור למשמעותי עבורי. דרך הלימוד של רבי מכלוף יאנה עמדנו על החשיבות של שימוש בסמלים וייחוס משמעות כאמצעי שמעורר התלהבות ומעורבות רגשית. במסגרת הלימוד התוודענו גם לרב שיח תוסס סביב ההגדה של פסח. ההוגים והפרשנים השונים שלמדנו פרשנים אלו בחרו להיות סוכנים אקטיביים במסירה של הזיכרון וסיפור יציאת מצריים, זאת תוך יצירת דיאלוג בין עולם התוכן והמציאות שהם חיו בה ובין הטקסט.

בעקבות מה שלמדנו, אני רוצה לסיים את המפגש בהזמנה אליכם לקחת חלק בהתחדשות של העץ וענפיו, אם נשתמש במטפורה של שנאן: לחשוב מה הייתם רוצים להוסיף, לעדכן או לפרש בליל הסדר שלכם.